

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

ГАВЛОВСЬКИЙ ІГОР АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 342.76:35

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ
З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННОГО ЦИФРОВОГО ПІДПISУ В
УКРАЇНІ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Науково-дослідному інституті публічного права

Науковий керівник

доктор юридичних наук, доцент

Чижмарь Катерина Іванівна,

Інститут права та післядипломної освіти Міністерства юстиції України,
директор

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент

Світличний Олександр Петрович,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
професор кафедри цивільного та господарського права

кандидат юридичних наук

Савюк Марина Флорівна,

Приватний вищий навчальний заклад «Буковинський університет»,
викладач кафедри кримінально-правових дисциплін

Захист відбудеться «18» жовтня 2018 р. о 9⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.503.01 у Науково-дослідному інституті публічного права за адресою: 03035, м. Київ, вул. Георгія Кірпи, 2 А

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Науково-дослідного інституту публічного права за адресою: 03035, м. Київ, вул. Георгія Кірпи, 2А

Автореферат розісланий «18» вересня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

К.М. Куркова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Людське суспільство розвивається за законами соціального прогресу з одночасним ускладненням суспільних відносин. Одним із найбільш наглядних прикладів цього є утвердження в житті людства різних новітніх інститутів, що пов'язані із комп'ютеризацією суспільства та глобальним розповсюдженням мережі Інтернет. Зокрема, це призвело до розквіту різноманітних криптологічних технологій, серед яких найбільшого практичного застосування отримав електронний цифровий підпис, що зумовлює нові вимоги до безпеки особистих даних і зручності їх використання. Адже електронний цифровий підпис в разі збільшує ефективність діяльності публічних органів та бізнесу, спрощує доступ громадян до адміністративних послуг, є вагомим чинником протидії корупції.

Незважаючи на зазначені позитивні чинники, використання електронного цифрового підпису таїть в собі низку небезпечних викликів. В першу чергу, виходячи із презумпції єдності фізичної і юридичної особи з легальним електронним цифровим підписом, внаслідок протиправних діянь цей взаємопов'язаний ланцюг може розриватися внаслідок хакерських зламів комп'ютерних систем чи халатності користувачів, коли ключі від нього потрапляють до сторонніх осіб. Заволодіння чужим ключем призводить до того, що зловмисники можуть від імені справжнього власника здійснювати неправомірні дії – проводити певні грошові транзакції, змінювати записи в базах даних тощо.

Тобто кіберзлочинність і публічна інформаційна безпека осіб на сьогоднішній день поширилась на всі країни. З розвитком комп'ютерних технологій, штучного інтелекту ця проблема поглиблюється. В таких випадках актуальним є виявлення та опис внутрішніх засад та правового інструментарію захисту цього феномену, який практично вже використовується фізичними і юридичними особами, що підвищують ефективність своєї управлінської праці за допомогою захищених криптологічними засобами захисту і такими, що постійно модернізуються технологіями. Вагоме місце у цій системі належить нормам адміністративного права. Саме на основі них визначаються засади, підстави, форми, методи та адміністративні процедури отримання і використання електронного цифрового підпису.

Однак в Україні проблема полягає не тільки в ефективному адміністративно-правовому захисті електронного цифрового підпису, але й в стимулюванні громадян до його отримання і використання, адже ним користується лише 6 % українців, що не йде в ніяке порівняння із країнами-учасницями ЄС (наприклад в Естонії 95 % населення використовують електронний цифровий підпис)¹. Іншими словами мова йде про необхідність широкого реформування адміністративно-правових відносин у цій сфері, які в умовах сьогодні перебувають на початкових етапах як теоретичного, так і практичного розвитку. Зазначений висновок корелюється із

¹ Офіс реформи адмінпослуг. 2017. URL. https://biz.nv.ua/ukr/experts/ryabchinska_1/de-vihid-z-kvest-kimnati-tsifrovogo-pidpisu-1644303.html

результатами власного соціологічного опитування, яке показало, що 86 % громадян позитивно оцінюють інститут електронного цифрового підпису, разом з тим 53 % із них в силу різних причин не збираються його отримувати у короткостроковій перспективі (Додаток Б до дисертації).

Таким чином, необхідність дієвого механізму надання фізичним і юридичним особам різноманітних адміністративних послуг, необхідність забезпечення прав і законних інтересів користувачів електронного цифрового підпису, нерозробленість теорії й практики використання електронного цифрового підпису і зумовлюють актуальність аналізованого дослідження.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. У більш широкому форматі схожу з нашою проблематику аналізувала у своїх працях О. Харитонова, яка сформувала юридичну концепцію правовідносин в адміністративному праві України², М. Савюк, що з'ясувала деякі аспекти місця і ролі цифрового підпису в інформаційному суспільстві³. Більш спеціальній тематиці присвятила свої праці І. Стаценко-Сургучова, яка розкрила процес адміністрування податків шляхом безпаперової технології за допомогою засобів комунікаційного зв'язку із використанням електронного цифрового підпису⁴.

Крім них окремі питання адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису в Україні досліджували: В. Авер'янов, Ю. Атаманова, Н. Армаш, Н. Бааджи, В. Басс, В. Бевзенко, І. Бородін, А. Бойков, І. Верес, В. Галуцько, Ю. Гаруст, А. Гетьман, В. Ковальська, А. Ковальчук, Т. Коломoeць, В. Колпаков, А. Комзюк, А. Манжула, В. Мілаш, Л. Миськів, Р. Мельник, А. Новицький, О. Світличний, В. Оксін, С. Петков, К. Чижмарь, А. Чубенко, В. Шкарупа ін. Проте вищезазначені вчені розкривали лише загальні чи спеціальні аспекти адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису, не звертаючись до глибинних засад теорії цього інституту адміністративного права та інструментарію його втілення у правотворчість і правозастосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII, Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5, Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 червня 2016 р. № 402-р., Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 р. № 918-р. та плану науково-дослідницької роботи Науково-дослідного інституту публічного

² Харитонова О. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади та правова природа: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2004. 36 с.

³ Савюк М. Адміністративно-правові засади інформаційного суспільства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 17 с.

⁴ Стаценко-Сургучова І. Організаційно-правові засади інформаційно-аналітичної роботи в органах державної податкової служби України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпін, 2008. 20 с.

права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0115U005495).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу теоретико-методологічних засад, нормативних основ і практичної реалізації вирішити наукове завдання стосовно адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису в Україні.

Відповідно до поставленої мети в роботі заплановано вирішити такі *завдання*:

- сформулювати поняття адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису;
- з'ясувати адміністративно-правову природу електронного цифрового підпису;
- виявити фактичний зміст адміністративно-правових відносин у сфері електронного цифрового підпису;
- з'ясувати адміністративно-правовий статус суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері електронного цифрового підпису в Україні;
- розкрити об'єкти адміністративно-правових відносин у сфері електронного цифрового підпису в Україні;
- з'ясувати зміст адміністративно-правових відносин у сфері електронного цифрового підпису в Україні;
- здійснити компаративістичну характеристику ефективного зарубіжного досвіду стосовно використання електронного цифрового підпису;
- удосконалити законодавство у сфері використання електронного цифрового підпису в Україні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у сфері адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису в Україні.

Предмет дослідження – адміністративно-правові відносини з використанням електронного цифрового підпису в Україні.

Методи дослідження. У ході дослідження було використано сукупність філософських, загальнонаукових, загально-логічних та спеціально-юридичних методів наукового пізнання. *Діалектичний* метод дав змогу виділити наукову новизну «уперше», а саме сформулювати поняття адміністративно-правових відносин у сфері використання електронного цифрового підпису в широкому розумінні, з'ясувати адміністративно-правову природу електронного цифрового підпису (підрозділи 1.1, 1.2).

Системний підхід використовувався для розкриття елементів формального змісту адміністративно-правових відносин в аналізованій сфері (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). Практично в усіх підрозділах дисертації використовувалися такі методи наукового пізнання як логічні методи *аналізу* й *синтезу*, *логіко-семантичний* та спеціально-юридичний *формально-догматичний* методи (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1). Метод *дедукції* дав змогу здійснити аналіз правових явищ та їх узагальнення від загального до окремого (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3). Використання методу *індукції* шляхом узагальнення одиничних юридичних фактів дало можливість сформулювати нові кількісні і якісні положення дослідження (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). Метод *порівняльного законодавства* дозволив здійснити

аналіз зарубіжного досвіду щодо використання електронного цифрового підпису (підрозділ 3.1). Метод *правового прогнозування* став незамінним при удосконаленні законодавства у сфері використання електронного цифрового підпису в Україні (підрозділ 3.2). *Соціологічний* метод допоміг здійснити власне соціологічне опитування (Додаток Б до дисертації).

Наукова новизна отриманих результатів аргументується тим, що дисертація є першим теоретичним монографічним дослідженням, присвяченим аналізу адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису в Україні. У результаті проведеного аналізу сформовано низку висновків, рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України в зазначеній сфері, зокрема:

уперше:

– сформовано поняття «адміністративно-правові відносини у сфері використання електронного цифрового підпису» в широкому розумінні як форма соціального прогресу щодо взаємодії спеціальної публічної адміністрації, яка легалізує електронний цифровий підпис та підписувачів і споживачів електронного цифрового підпису на підставі адміністративно-правових норм з метою більш ефективного забезпечення прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства і держави, учасники якої несуть адміністративні обов'язки та мають суб'єктивні права;

– з'ясовано адміністративно-правову природу електронного цифрового підпису, яка, базуючись на математичній моделі криптографії, через норми адміністративного права набуває нової соціальної значимості та забезпечує публічне адміністрування фізичних і юридичних осіб щодо зручності у задоволенні своїх прав, свобод та законних інтересів шляхом легалізації юридичного статусу стосовно тотожності електронного цифрового підпису і власноручного підпису (печатки);

удосконалено:

– фактичний зміст адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису як суспільних відносин, які виникають (можуть виникати), змінюються і припиняються завдяки електронному цифровому підпису, отриманому в результаті криптографічного перетворення набору електронних даних, що дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підписувача та об'єктивно потребують врегулювання нормами адміністративного права;

– наукове розуміння об'єкту адміністративно-правових відносин у сфері використання електронного цифрового підпису як об'єктивно існуючого та законодавчо закріпленого права на отримання послуг (електронний цифровий підпис), а також дій, які здійснюють з ним підписувачі і споживачі, а також суб'єкти публічної адміністрації на основі реалізації норм адміністративного права;

– законодавство у сфері використання електронного цифрового підпису в Україні щодо розширення сфери його застосування, посилення захищеності, покращення зручності користування, захисту санкціями через встановлення адміністративної відповідальності за відмову його визнання і неналежне зберігання;

отримали подальшого розвитку:

– наукові положення стосовно суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері електронного цифрового підпису як учасників адміністративно-правових

відносин, які мають суб'єктивні адміністративні обов'язки та юридичні права, наділені специфічними юридичними властивостями надання повної юридичної легитимності електронному цифровому підпису та можливостей використання його підписувачем і користувачем як аналогу письмового підпису;

– зміст адміністративно-правових відносин у сфері електронного цифрового підпису як сукупності адміністративних обов'язків і прав суб'єктів публічної адміністрації, підписувачів і споживачів електронного цифрового підпису, коли чисельним адміністративним обов'язкам суб'єктів публічної адміністрації відповідає встановлене адміністративним законодавством право отримання від них якісних і своєчасних адміністративних послуг стосовно електронного цифрового підпису;

– наукові положення щодо ефективного зарубіжного досвіду використання електронного цифрового підпису, коли демократичні правові держави функціонують у вимірі інформаційного суспільства, невід'ємним елементом якого є електронні цифрові підписи, що використовуються в усіх публічних і приватних сферах суспільного життя.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого теоретичного розроблення питань адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису в Україні (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *правозастосовній діяльності* – щодо вдосконалення адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису в Україні (акт впровадження Інституту права та післядипломної освіти Міністерства юстиції України);

– *навчальному процесі* – під час розроблення та викладання навчальної дисципліни «Проблеми теорії адміністративного права», при підготовці відповідних підручників, навчальних посібників, конспектів лекцій (акт впровадження Відкритого міжнародного Університету розвитку людини «Україна»).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися під час роботи трьох науково-практичних конференцій: «Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики (м. Одеса, 11-12 грудня 2015 р.); «Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні» (м. Харків, 15-16 липня 2016 року); «Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (м. Київ, 10-11 березня 2017 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації складає 212 сторінок. Робота містить список використаних джерел із 184 найменувань на 19 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі здійснюється обґрунтування вибору теми дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами, розкриваються мета та завдання дослідження, наукова новизна та практичне значення отриманих результатів, апробація матеріалів дисертації, наводяться структура та обсяг дисертації.

Розділ 1. «Теоретико-правові засади адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису в Україні» містить три підрозділи, у яких виявлені та узагальнені загальнотеоретичні, загальноправові та основоположні аспекти адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису в Україні.

У підрозділі 1.1. *«Поняття адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису»* сформовано категорійний апарат адміністративно-правових відносин в аналізованій сфері.

Доведено, що незважаючи на специфічність, структура адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису є класичною, вона характеризується взаємопов'язаністю всіх її складових компонентів, якими є суб'єкти, об'єкти та зміст правовідносин.

Адміністративно-правові відносини, що виникають з приводу електронного цифрового підпису характеризуються такими особливостями: 1) вони нерозривно пов'язані з адміністративно-правовими нормами, виникають і здійснюються на їх основі; 2) основною їх метою є забезпечення прав та свобод людини і громадянина, нормальне функціонування громадянського суспільства та держави; 3) вони регулюють широке коло суспільних відносин між публічною адміністрацією та об'єктами публічного управління; 4) характеризуються публічною природою адміністративно-правових відносин, виникають з ініціативи будь-якої сторони, при цьому згода іншої сторони, як правило, не є обов'язковою; 5) адміністративно-правові відносини є переважно виконавчо-розпорядчими: у вузькому розумінні суб'єкти публічного управління наділені владною компетенцією, а об'єкти зобов'язані виконувати їх законні вимоги; поряд із цим у широкому розумінні сторони адміністративно-правових відносин завжди мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки, які взаємопов'язані між собою: кожному суб'єктивному праву однієї сторони відповідає юридичний обов'язок іншої, і навпаки; 6) мають свідомо-вольовий характер, адже держава через видання відповідних адміністративно-правових норм виражає волю народу України, учасники цих відносин здійснюють своє волевиявлення, усвідомлюють значення своїх дій та можуть нести за них відповідальність; 7) охороняються державою, яка сприяє здійсненню суб'єктивних публічних прав та юридичних обов'язків, а в разі правопорушення притягує винну особу до адміністративної чи іншої юридичної відповідальності; 8) не є адміністративно-правовими відносинами між публічною адміністрацією та об'єктами публічного управління, якщо вони не засновані на праві.

Підрозділ 1.2. *«Адміністративно-правова природа електронного цифрового підпису»* присвячений з'ясуванню філософсько-правової природи електронного цифрового підпису.

Доведено, що наукова природа електронного цифрового підпису базується на категоріях криптографії та криптоперетворення, які пов'язані з різними аспектами в області інформаційної безпеки, такими як конфіденційність та цілісність даних, аутентифікація і безвідмовність. Електронний цифровий підпис вимагає правового (зокрема адміністративно-правового) та технічного (організаційно-правового) захисту особистих ключів від несанкціонованого використання.

Виявлено, що в Україні для звичайних потреб (не для спеціальних державних служб) використовується зворотній асиметричний крипто-алгоритм, коли підписувач володіє особистим закритим ключем та ставить свій підпис на програмний засіб, а перевіряється адресатом за допомогою відкритого ключа.

Доведено, що норми адміністративного права, які визначають юридичну природу електронного цифрового підпису зосереджені в таких основних європейських та вітчизняних джерелах: 1) міжнародно-правові: Конвенція ООН про використання електронних повідомлень у міжнародних договорах (2005); Регламент ЄС від 23.07.2014 р. «Про електронну ідентифікацію та довірчі служби для електронних операцій на внутрішньому ринку»; 2) вітчизняні: а) закони: Про електронний цифровий підпис (спеціальний); Про електронні документи та електронний документообіг; Про електронний цифровий підпис; Про обов'язковий примірник документів; Про Національну програму інформатизації; Про телекомунікації; Про Національну систему конфіденційного зв'язку; Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах; б) підзаконні нормативно-правові акти: наказ Адміністрації державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 20.07.2007 р. № 141 «Про затвердження «Положення про порядок розроблення, виробництва та експлуатації засобів криптографічного захисту інформації».

В цілому зроблено висновок, що в Україні використовується розширений електронний підпис «eIDAS» ЄС, згідно з яким підписувач: має бути однозначно ідентифікований та пов'язаний з підписом; мати єдиний контроль над своїм ключем, повинен бути здатний визначити чи було змінено супровідні дані після підписання повідомлення; у тому випадку, якщо супровідні дані були змінені, підпис визнається недійсним.

У підрозділі 1.3. «Фактичний зміст адміністративно-правових відносин у сфері електронного цифрового підпису» виявлені суспільні відносини, які виникають у сфері утвердження і застосування електронно-цифрового підпису.

Адміністративно-правові відносини пронизують усю правову матерію суспільства. Будь-які суспільні відносини стають адміністративно-правовими, якщо вони врегульовуються нормами адміністративного права. Однак врегулювання має бути об'єктивно обґрунтованим, відображати соціальний прогрес і ні в якому випадку не погіршувати існуючі права, свободи та законні інтереси приватних осіб. Виходячи з таких теоретичних положень доведено, що фактично існуючі можливості криптологічних технологій є такими, що надають можливість практично використовувати електронний цифровий підпис для користі фізичних і юридичних осіб, що є класичним прикладом переростання специфічних за своєю суттю суспільно-технічних відносин в адміністративно-правову площину, які зумовлюють нові вимоги до безпеки особистих даних і зручності їх використання.

Розділ 2. «Юридичний зміст адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису в Україні» присвячений характеристиці взаємопов'язаних компонентів адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису в Україні.

У підрозділі 2.1. «Суб'єкти адміністративно-правових відносин у сфері електронного цифрового підпису в Україні» з'ясовано адміністративно-правовий статус суб'єктів цих відносин.

Визначено специфічні особливості суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері електронного цифрового підпису: вони за своєю юридичною природою можуть мати адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації або статус приватних осіб; наділені нормами адміністративного права суб'єктивними адміністративними обов'язками і правами; суб'єкти публічної адміністрації надають у цій сфері адміністративні послуги та здійснюють виконавчо-розпорядчу діяльність; приватні особи отримують адміністративні послуги, користуються усіма можливостями електронного цифрового підпису та можуть притягуватися до адміністративної відповідальності за порушення режиму використання і зберігання електронних ключів.

З'ясовано, що до основних суб'єктів адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису відносяться: центральний засвідчувальний орган (Міністерство юстиції України); акредитовані центри сертифікації ключів, що отримали акредитацію, зокрема, Акредитований центр сертифікації ключів Інформаційно-довідкового департаменту ДФС, Акредитований центр сертифікації ключів державного підприємства «Інформаційний центр» Міністерства юстиції України»; споживачі та підписувачі електронного цифрового підпису.

Підрозділ 2.2. «Об'єкти адміністративно-правових відносин у сфері електронного цифрового підпису в Україні» присвячений розкриттю об'єктів адміністративно-правових відносин у сфері цифрового електронного підпису в контексті використання його суб'єктами адміністративного права.

Доведено, що суб'єкти адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису вступають у них з метою задоволення своїх прав, свобод, інтересів і потреб, які опосередковують об'єкти адміністративно-правових відносин. Визначено, що такою метою є однозначна юридична ідентифікація клієнтів фізичної чи юридичної особи, що надає їй можливість дистанційно за допомогою інформаційних систем та глобальної мережі Інтернет здійснювати різноманітні юридичні дії як публічного, так і приватного характеру в різних місцях країни, а також за її межами. Сфера застосування електронного цифрового підпису суб'єктами адміністративного права є надзвичайно широкою (від отримання офіційної електронної довідки до дистанційного управління компанією) і вона постійно розширюється.

Визначено, що адміністративними діями суб'єктів публічної адміністрації у сфері електронного цифрового підпису в Україні є: по-перше, надання приватним особам (споживачам та підписувачам електронного цифрового підпису) адміністративних послуг у цій сфері, щоб вони могли комфортно і безпечно отримувати, продовжувати термін і відмовлятися від електронних ключів,

користуватися ними в усіх сферах публічного і приватного життя. Дії споживачів та підписувачів електронного цифрового підпису можуть носити як публічно-правову (наприклад, у випадку подання податкової звітності), так і приватноправову природу; по-друге, здійснення публічного адміністрування цифровим електронним підписом. В цьому випадку спеціальні суб'єкти публічної адміністрації здійснюють весь перелік передбачених адміністративним законодавством заходів, пов'язаних зі здійсненням організаційно-правових, технічних, організаційно-технічних, технічно-безпекових і організаційно-безпекових заходів для того, щоб система електронного цифрового підпису надійно працювала і задовольняла споживачів та підписувачів.

У підрозділі 2.3. «Зміст адміністративно-правових відносин у сфері електронного цифрового підпису в Україні» з'ясовано адміністративні обов'язки і права суб'єктів публічної адміністрації, підписувачів і споживачів електронного цифрового підпису.

Зміст адміністративно-правових відносин у сфері електронного цифрового підпису полягає в тому, що кожному суб'єктивному адміністративному праву одного суб'єкта адміністративного права кореспондується юридичний обов'язок іншого, і навпаки. Увага була приділена різниці змісту адміністративно-правових відносин, в які вступають суб'єкти владних повноважень і приватні особи. Для перших домінантою є адміністративні обов'язки, а їх адміністративні права носять додатковий забезпечувальний характер і надаються адміністративним законодавством виключно у тій мірі, яка їм мінімально необхідна для ефективного виконання поставлених перед ними завдань. В цьому контексті виділено такі адміністративні обов'язки суб'єктів публічної адміністрації: надання адміністративних послуг щодо електронного цифрового підпису; забезпечення однозначної ідентифікації сертифіката ключа та відповідного особистого ключа підписувача, захист інформації та персональних даних, цілодобовий доступ користувачів до сертифікатів ключів; своєчасне скасування, блокування та поновлення сертифікатів ключів. Зазначено, що спеціальні суб'єкти публічної адміністрації мають адміністративні права стосовно отримання та перевірки інформації в межах, що необхідна для реєстрації підписувача і формування посиленого сертифіката ключа, зокрема вони мають право перевіряти законність звернень про скасування, блокування та поновлення сертифікатів ключів.

Що стосується користувачів і підписувачів, які є приватними особами, то їх адміністративні права мають визначатися згідно із першим принципом правового регулювання «дозволено усе крім того, що прямо заборонено законом». При цьому перелік таких заборон є дуже незначним, наприклад те, що підписувач зобов'язаний зберігати особистий ключ у таємниці.

Розділ 3 «Удосконалення адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису в Україні» складається з двох підрозділів, у яких на основі зарубіжного досвіду сформовані пропозиції стосовно вдосконалення законодавства в аналізованій сфері.

Підрозділ 3.1. «Зарубіжний досвід використання електронного цифрового підпису» присвячений компаративістичній характеристиці ефективного зарубіжного досвіду щодо використання електронного цифрового підпису.

Доведено, що переважна більшість демократичних правових держав живуть у новому вимірі інформаційного суспільства, зокрема Австрія, Бельгія, Ірландія, Сінгапур, Таїланд, Фінляндія, Естонія, Данія, Люксембург, Франція, Федеративна Республіка Німеччина, Іспанія, Італія, в яких цифрові технології ефективно використовуються в економіці, публічному управлінні та торгівлі. Інструментами реалізації зазначеного є запровадження електронного урядування, електронні цифрові підписи, ID- та Mobile ID-карти. Спеціальні закони про електронний цифровий підпис прийняті в Федеративній Республіці Німеччина, Австрії, Франції, Індії, Ірландії, Республіці Корея, Литві, Польщі, Фінляндії, Естонії, Російській Федерації, Таїланді тощо. Зроблено висновок, що у демократичних правових державах електронний цифровий є невід'ємним елементом інформаційного суспільства і широко використовується в усіх публічних і приватних сферах.

Виявлено, що за рівнем легалізації електронного цифрового підпису (безпеки і контролю) здійснюється його юридична градація на три категорії: 1 категорія: країни, де статус електронного підпису прирівняний до статусу власноручного (США, Канада, Великобританія, Ірландія, Чилі, Швейцарія, Сінгапур, Португалія, Ірландія, Гонконг); 2 категорія: електронний підпис широко використовується, але не прирівнюється до власноручного підпису на паперовому носії (Китай, Чехія, Франція, Японія, Бельгія, Індія); 3 категорія: статус електронних підписів використовується в окремих сферах (Аргентина, Австрія, Бразилія, Данія, Угорщина).

З'ясовано, що провідна роль у розвитку правил електронного документообігу та електронного цифрового підпису історично належить UNCITRAL (Комісії ООН по праву міжнародної торгівлі) і Раді Європи. В ЄС діє директива «Про електронну комерцію», яка проголошує рівність правового статусу паперового й електронного документів.

Виявлено, що специфічними особливостями функціонування і використання електронного цифрового підпису в різних країнах є такі: в США прийнятий закон про ліквідацію паперового документообігу; у Федеративній Республіці Німеччина визначений суворий порядок використання криптографії з відкритим або закритим ключем, технічні вимоги до органів, що здійснюють їх сертифікацію; у Франції формально впровадження електронних підписів здійснювалось через зміни і доповнення до Цивільного кодексу; в Італії існує декілька нормативних актів, присвячених «електронному» уряду й управлінню «електронними» документами; основними законодавчими актами стосовно електронного цифрового підпису у Великій Британії є закон про захист даних і захист інформації.

У підрозділі 3.2. «Удосконалення законодавства у сфері використання електронного цифрового підпису в Україні» запропоновані концептуальні положення і конкретні зміни і доповнення до діючого законодавства стосовно підвищення ефективності використання цифрового підпису в Україні.

Концептуально визначено, що основними напрямками підвищення ефективності використання електронного цифрового підпису в Україні є: 1) сутнісне розширення сфери його застосування, яке має здійснюватися позитивними методами (переконання і заохочення) та негативними заходами (адміністративно-попереджувальними) загальною і спеціальною публічними адміністраціями;

2) посилення захищеності електронних систем від стороннього втручання хакерського і організаційного характеру; 3) покращення зручності користування електронним цифровим підписом; 4) захист норм адміністративного права у сфері електронного цифрового підпису адміністративними санкціями.

В першому випадку доцільним є розробка та прийняття на рівні розпорядження Кабінету Міністрів України «Концепції впровадження електронного цифрового підпису в усі сфери суспільного життя». По другому напрямку: здійснення низки адміністративних роз'яснювальних заходів із користувачами і підписувачами стосовно виконання ними своїх зобов'язань зберігати особистий ключ у таємниці. По третьому напрямку: розроблення концепції, програмного забезпечення, правових, технічних та організаційно-правових заходів щодо прив'язки ID-картки громадянина України, використання для цієї мети можливостей технологій NFC у смартфонах користувачів. По четвертому напрямку запропоновано доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення ст. 163-16 «Відмова надавати адміністративні послуги за електронним цифровий підписом» та ст. 163-17 «Неналежне зберігання особистого електронного цифрового ключа у таємниці, що привело до його втрати, або/та або використання сторонніми особами».

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації на основі теорії адміністративного права, законодавства, досягнень публічної адміністрації наведено нове розв'язання наукового завдання стосовно розвитку засад та адміністративного інструментарію у сфері адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису в Україні, викладено найбільш важливі наукові та практичні результати, визначено наукові проблеми, для розв'язання яких можуть бути застосовані результати дослідження. Основі з них такі:

1. Доведено, що у вузькому розумінні адміністративно-правові відносини з використанням електронного цифрового підпису – це суспільні відносини, що врегульовуються нормами адміністративного права, виникають, змінюються і припиняються завдяки електронному цифровому підпису, отриманому у результаті криптографічного перетворення набору електронних даних, що дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підписувача.

2. З'ясовано, що адміністративно-правова природа електронного цифрового підпису в Україні полягає у тому, що він, базуючись на науковій природі математичних категорій криптографії та криптоперетворення, завдяки об'єктивній юридичній регламентації через норми адміністративного права забезпечує адміністративно-правовий та організаційно-правовий захист особистих ключів підписувачів від несанкціонованого використання (через використання закритого ключа), підвищує ефективність управлінської діяльності органів публічної влади та зручність користування приватними особами, прирівнюється до власноручного підпису (печатки) і не може заперечуватися виключно на підставі того, що він має електронну форму.

3. Виявлено, що адміністративно-правові відносини, які виникають щодо електронного цифрового підпису відображають вплив адміністративно-правових

норм на поведінку суб'єктів, які використовують електронний цифровий підпис та об'єктів публічного управління, через що між ними виникають сталі правові зв'язки публічно-владного характеру. Іншими словами, адміністративно-правова норма містить абстрактну конструкцію адміністративно-правового відношення. Сутність такої конструкції полягає в тому, що адміністративно-правова норма від імені держави визначає належну поведінку кожного зі своїх адресатів. Вона встановлює обов'язкові правила, за якими відбувається «спілкування». Ці правила формуються у вигляді взаємних адміністративних прав і обов'язків.

4. З'ясовано адміністративно-правовий статус суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері електронного цифрового підпису в Україні, які за своєю юридичною природою є публічними або приватними особами, наділені нормами адміністративного права різними за формулою правового регулювання суб'єктивними адміністративними обов'язками і правами, коли суб'єкти публічної адміністрації (центральний засвідчувальний орган і акредитовані центри сертифікації ключів, як центр сертифікації ключів) надають адміністративні послуги та здійснюють виконавчо-розпорядчу діяльність, а приватні особи (споживачі та підписувачі) отримують адміністративні послуги, користуються усіма можливостями електронного цифрового підпису та можуть притягуватися до адміністративної відповідальності за порушення режиму використання і зберігання електронних ключів.

5. Встановлено, що об'єкт адміністративно-правових відносин у сфері електронного цифрового підпису в Україні є об'єктивно існуючим явищем матеріально-інтелектуального права, похідним від суб'єктів адміністративного права, як складова формального змісту адміністративно-правових відносин, існує з метою задоволення прав, свобод, інтересів і потреб споживачів і підписувачів, визначається межами юридичних норм, регулюється в ході адміністративної діяльності суб'єктів публічної адміністрації та захищається від порушення засобами адміністративного примусу.

6 З'ясовано адміністративні обов'язки і права суб'єктів публічної адміністрації, а також підписувачів і споживачів електронного цифрового підпису, коли юридичним обов'язкам суб'єктів публічної адміністрації щодо забезпечення ідентифікації сертифіката ключа та відповідного особистого ключа, захисту інформації та персональних даних, доступу користувачів до сертифікатів ключів, відповідає встановлене адміністративним законодавством право отримання від них якісних і своєчасних адміністративних послуг стосовно електронного цифрового підпису. Визначено, що користувачі і підписувачі, які є приватними особами мають негативно визначені права згідно із загальною заборорою норм адміністративного права із незначною кількістю обмежень у вигляді зобов'язання зберігати особистий ключ у таємниці.

7. Здійснена компаративістична характеристика ефективного зарубіжного досвіду стосовно використання електронного цифрового підпису. В результаті чого виявлено, що переважна більшість демократичних правових держав функціонують у вимірі інформаційного суспільства, в яких цифрові технології ефективно використовуються в економіці, публічному управлінні та торгівлі, невід'ємним елементом яких є електронні цифрові підписи, що використовуються в усіх

публічних і приватних сферах суспільного життя. Здійснено класифікацію електронного цифрового підпису за рівнем легалізації (безпеки і контролю) на три основні групи держав в яких: 1) статус електронного підпису прирівняний до статусу власноручного; 2) електронний підпис широко використовується, але не прирівнюється до власноручного; 3) електронний підпис використовується в окремих сферах. З'ясовано, що в ЄС діє директива, яка проголошує рівність правового статусу паперового й електронного документів.

8. Удосконалено законодавство у сфері використання електронного цифрового підпису в Україні шляхом формування концептуальних положень і конкретних змін і доповнень до діючого законодавства стосовно підвищення ефективності використання цифрового підпису в Україні шляхом розширення сфери його застосування, посилення захищеності, покращення зручності користування, захисту санкціями через встановлення відповідної адміністративної відповідальності, що має реалізовуватися у концепції впровадження електронного цифрового підпису в усі сфери суспільного життя, поєднання ID-картки громадянина України та можливостей технологій NFC у смартфонах користувачів та встановленням адміністративної відповідальності за відмову надавати адміністративні послуги за електронним цифровим підписом та неналежне його зберігання.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гавловський І. А. Адміністративно-правові відносини у сфері електронно-цифрового підпису. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3. Том 4. С. 167-171.

2. Гавловський І. А. Об'єкти адміністративно-правових відносин у сфері електронно-цифрового підпису. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Випуск 33. Ч. 2. С. 84-89.

3. Гавловський І. А. Адміністративно-правова природа електронного цифрового підпису. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Випуск 2. Том 4. С. 134-138.

4. Гавловский И. А. Зарубежный опыт электронной цифровой подписи. *Право и Политика*. 2017. № 1. С. 55-58 (Кыргызская Республика).

5. Гавловський І. А. Поняття та зміст адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2017. Випуск 2. Т. 4. С. 112-117.

6. Гавловский И. А. Содержание административно-правовых отношений в сфере электронно-цифровой подписи. *Право и Закон*. 2017. № 4. С. 67-70 (Кыргызская Республика).

7. Гавловський І. А. Суб'єкти адміністративно-правових відносини у сфері електронно-цифровий підпису. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 1. Том 1. С. 122-127.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Гавловський І. А. Генеза виникнення електронного документообігу та цифрового підпису. *Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, Україна, 11-12 груд. 2015 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2015. С. 86-90.

9. Гавловський І. А. Програмні інформаційні комплекси, які використовуються в Україні. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15-16 лип. 2016 року). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. С. 23-26.

10. Гавловський І. А. Правове регулювання електронних документів та цифрового підпису. *Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10-11 берез. 2017 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 57-60.

АНОТАЦІЯ

Гавловський І. А. Адміністративно-правові відносини з використанням електронного цифрового підпису в Україні – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2018.

У дисертації на основі теорії адміністративного права, вітчизняного та зарубіжного законодавства, досягнень публічної адміністрації наведено нове розв'язання наукового завдання стосовно розвитку засад та адміністративного інструментарію у сфері адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису в Україні.

Визначено поняття адміністративно-правових відносин з використанням електронного цифрового підпису. Сформовано категорійний апарат адміністративно-правових відносин в аналізованій сфері. Визначено особливості адміністративно-правових відносин, що виникають з приводу електронного цифрового підпису.

З'ясована наукова природа електронного цифрового підпису. Розкрито фактичний зміст адміністративно-правових відносин у сфері електронного цифрового підпису. Визначено специфічні особливості суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері електронного цифрового підпису. Розкриті об'єкти адміністративно-правових відносин у сфері цифрового електронного підпису в контексті використання його суб'єктами адміністративного права. З'ясовані адміністративні обов'язки і права суб'єктів публічної адміністрації, підписувачів і споживачів електронного цифрового підпису.

Здійснена компаративістична характеристика ефективного зарубіжного досвіду щодо використання електронного цифрового підпису. Виявлені специфічні особливості функціонування і використання електронного цифрового підпису в різних країнах. Запропоновані концептуальні положення і конкретні зміни і доповнення до діючого законодавства стосовно підвищення ефективності використання цифрового підпису в Україні.

Ключові слова: адміністративна послуга, адміністративно-правові відносини, адміністративно-правовий статус, адміністративно-правовий захист, публічна адміністрація, аналог власноручного підпису, електронна форма правочину, електронний підпис, електронний цифровий підпис, електронний підпис одноразовим ідентифікатором.

АННОТАЦИЯ

Гавловский И. А. Административно-правовые отношения с использованием электронной цифровой подписи в Украине – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.07 «административное право и процесс; финансовое право, информационное право». – Научно-исследовательский институт публичного права, Киев, 2018.

В диссертации на основе теории административного права, отечественного и зарубежного законодательства, достижений публичной администрации приведено новое решение научной задачи по развитию принципов и административного инструментария в сфере административно-правовых отношений с использованием электронной цифровой подписи в Украине.

Определено понятие административно-правовых отношений с использованием электронной цифровой подписи. Сформирован категорийный аппарат административно-правовых отношений в рассматриваемой сфере. Определены особенности административно-правовых отношений, возникающих по поводу электронной цифровой подписи.

Выявлена научная природа электронной цифровой подписи. Раскрыто фактическое содержание административно-правовых отношения в сфере электронной цифровой подписи. Определены специфические особенности субъектов административно-правовых отношений в сфере электронной цифровой подписи. Раскрыты объекты административно-правовых отношений в сфере цифровой подписи в контексте использования его субъектами административного права. Выявлены административные обязанности и права субъектов публичной администрации, подписчиков и потребителей электронной цифровой подписи.

Осуществлена компаративистичная характеристика эффективного зарубежного опыта использования электронной цифровой подписи. Выявлены специфические особенности функционирования и использования электронной цифровой подписи в разных странах. Предложены концептуальные положения и конкретные изменения и дополнения в действующее законодательство относительно повышения эффективности использования цифровой подписи в Украине.

Ключевые слова: административная услуга, административно-правовые отношения, административно-правовой статус, административно-правовая защита, публичная администрация, аналог собственноручной подписи, электронная форма сделки, электронная подпись, электронная цифровая подпись, электронная подпись одноразовым идентификатором.

SUMMARY

Havlovskiy I. A. Administrative-legal relations with the use of electronic digital signature in Ukraine – *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

Thesis for a Candidate Degree in Law, specialty 12.00.07 «Administrative Law and Process; finance law; information law». – Research Institute of Public Law, Kyiv, 2018.

On the basis of the theory of administrative law, domestic and foreign legislation, achievements of the public administration, a new solution to the scientific task concerning the development of principles and administrative tools in the field of administrative and legal relations with the use of electronic digital signature in Ukraine is presented in the dissertation.

It is proved that administrative-legal relations in the narrow sense using electronic digital signature are social relations that arise, change and cease due to electronic digital signature. What is obtained as a result of cryptographic transformation of the set of electronic data. This allows it to confirm its integrity and identify the signatories that are regulated by the rules of administrative law.

It was revealed that the administrative-legal relations arising in relation to the electronic digital signature reflect the influence of administrative and legal norms on the behaviour of subjects who use electronic digital signature and objects of public administration, because of which there are established legal ties of public authority character. In other words, the administrative law contains an abstract construction of an administrative-legal relationship.

The administrative-right status is determined subjects of administrative-legal relations in the sphere of electronic digital signature in Ukraine which by their legal nature are public or private persons endowed with the norms of administrative law are different by the formula of legal regulation subjective administrative duties and rights when public administration actors (central certifying authority and accredited key certification centres as the key certification centre) provide administrative services and execute executive and regulatory activities, and private individuals (consumers and signers) receive administrative services, use all possibilities of electronic digital signature and can be subject to administrative responsibility for violation of the mode of use and storage of electric on keys.

It is exposed, that object of administrative-legal relations in the field of an electronic digital signature in Ukraine are the objectively existent phenomenon material intellectual right, to the derivatives from administrative legal subjects from the point of view, as a constituent of formal maintenance of administrative-legal relationship, it exists with the aim of satisfaction of rights, freedoms, interests and necessities of consumers and signers, determined by the limits of legal norms regulated during administrative activity of subjects of public administration and to ward off violation facilities administrative compulsion. It is proved that the subjects of administrative-legal relations using an electronic digital signature join them in order to meet their rights, freedoms, interests and needs which mediate the objects of administrative-legal relations.

Determined that the content in the system of administrative-legal relations in the field of electronic digital signature is that, that each subjective administrative law of one subject administrative law is established by the norms of administrative law, the legal obligation of another and vice versa.

Made comparative characteristics of effective foreign experience with the use of electronic digital signature. Enhanced legislation on the use of electronic digital signature in Ukraine, through the formation of conceptual provisions and specific changes and additions to the current legislation on increasing the efficiency of use digital signature in Ukraine by expanding its scope of application, digital signature in Ukraine by expanding its scope of application, enhancing security, improved ease of use, protection of sanctions through the establishment of appropriate administrative liability. What should be realized in the concept of implementation of electronic digital signature in all spheres of public life, the combination of an ID-card of a citizen of Ukraine and the capabilities of NFC technology in smartphone users establishment of administrative responsibility for refusal to provide administrative service by electronic digital signature and improper storage of it.

Key words: administrative service, administrative-legal relations, administrative-legal status, administrative-legal protection, public administration, analogue of a personal signature, electronic form of transaction, electronic signature, electronic digital signature, electronic signature with one-time identifier.